

Tisza István beszéde.

(Reflexiók *gróf Tisza Istvánnak* a Protestáns Irodalmi Társaság 1909. évi közgyűlésén elmondott megnyitó beszédéhez.)

Nagy érdeklődéssel olvastuk gr. Tisza István beszédét, melylyel a Protestáns Irodalmi Társaság minapi közgyűlését megnyitotta, főleg azért, mert mély és finom érzék nyilatkozott meg benne a modern tudomány és bölcsészet alapkérdései iránt. Bizonyos benső elégtétellel látjuk, hogy akad magyar államférfiú, aki nagy elméleti hévvel merül el a *tudomány és a hit viszonyának* újkori súlyos problémájába; hiszen a tudományos és bölcsészeti áramlatoknak nincsen nagyobb diadala, mint ha kiderül, hogy a gyakorlati politikusok is egész gondolkodásukkal emez áramlatok alakító hatása és befolyása alá kerülnek. A mi politikusaink, fájdalom, többnyire annyira beletévednek a kicsinyes hatalomvadászat útvesztőibe, hogy gondolkozásmódjuk s egész világfölfogásuk többé-kevésbé elparlagiasodik, minélfogva elvesztik a nagy szellemi világáramlatokkal való kapcsolatukat és képtelenné válnak nemzeti életünk összefüggéseit az európai nemzetek életrendszerével kellőképpen fölfogni. Tisza István e tekintetben a dicsérendő kivételek közé tartozik: beszéde legalább is arról tesz érdekes bizonyosságot, hogy nem csak eredeti filozófiai hajlandóság él lelkében, hanem számon tartja a tudományban és bölcsészetben mutatkozó legújabb mozgalmakat is. Mondom, nagy benső elégtétellel constatáljuk ezt, mert biztató jele annak, hogy tudomány és bölcsészet egyre jelentősebb tényezőkké válnak nemzeti művelődésünk kialakulásában.

De ha mélyebben vizsgáljuk Tisza István beszédének tartalmát, sajnálkozással látjuk, hogy gondolatláncolataiba valamelyes végzetes önellentmondás vegyül, mely jellemző

fényt vet egész egyéniségére. Szembetűnő ugyanis, hogy Tisza azzal a nemes hévvel van eltelve, hogy gondolkozásával minden bántó felekezeti elfogultság fölé emelkedve filozofiai magaslatból vizsgálja a protestantizmus lényegét és a nem protestáns kereszténységhez való viszonyát. Mégis oda jut, hogy beszédében egyaránt megbántja úgy a protestáns, mint a nem protestáns érzületet, sőt azt hiszem, hogy a protestáns érzületet még súlyosabban, mint bármely más felekezetét. Különös látvány az, ha valaki szép és nagy akarral tör egy magasabb igazság felé, és ha végül épen az ellenkezőjét éri el annak, amire komolysággal és nemes lendülettel törni látszott!

Mielőtt azonban azt a sajtóságos önellentmondást föltárnám, mely Tisza beszédén végig vonul, azt a nemes célzatát akarom kiemelni, melynél fogva a *természettudomány és a vallásos világfelfogás teljes összhangját iparkodik kimutatni*. Tudunk-e egyáltalán eszmélni, gondolkozni – kérdezi Tisza –, ha gondolatvilágunkat nem alapítjuk bizonyos sarkalatos tételekre és sarkalatos fogalmakra, melyeknek végtelen tartalmát végig gondolni képesek nem vagyunk: minők pl. a tér és idő, a kezdet s a vég, a születés és az enyészet fogalmai, sat., sat. Elmésen mutat rá, hogy a logikai szigorúság tudománya: a matematika, kénytelen alapvető fogalmai gyanánt a végtelen nagynak és végtelen kicsinynek, mystikus fogalmait elősmerni, sőt hogy épen legnagyobb gyakorlati sikereit, diadalait eme mystikus fogalmak rendszeres és átgondolt használatának köszönheti. Szóval meg akarja hallgatóságával értetni, hogy minden úgynevezett pozitív tudománynak metaphysikai alapjai vannak, a mely metaphysikai alapokból szívja a vallásos meggyőződés is táplálékát. Tisza bátran hivatkozhatott volna minden korok legnagyobb természetbúváira és bölcsészeire, akik át voltak hatva a meggyőződéstől, hogy az úgynevezett empirikus tudományok metaphysikai alapzat nélkül nem állhatnak meg. Sőt hivatkozhatott volna egy legmodernebb philosophusra, BERGSON-ra is, kinek bölcsészete már meghódította a francia salonvilágot, és ki azt hirdeti, hogy az igazi szigorú tudomány: a metaphysika; és hogy minden más tudomány ebből szívja magába nem csak a szigorúság, hanem a termékenység szellemét is. Es ha a francziák egyszer eltelnek ezzel az új, ideális bölcsészeti irányzattal, akkor az a németek minden féltékenykedése daczára hamar el fog terjedni az egész művelt világban. Tisza beszéde már ebbe a modern bölcsészeti áramlatba esik bele. Kár hogy nem hangsúlyozta még erősebben a természettudományos gondolkozás és az igazi vallásos érzület szükségszerű egybehangzásának és ez egybehangzás jövődöbeli nagy diadalának elvét. Kár, hogy világosan ki nem mondotta

a régi, de mindig új igazságot, hogy a legmélyebb természet-tudományi kutatás és a legmélyebb vallásos érzület okvetetlenül egy húron pendülnek. Es hogy csak a fölszínes, a pártos, a demagógiába tévedő természettudomány támadhatja meg az emberi vallásos érzés gyökereit. Ha Tisza hatható-sabban kiélezi vala a természettudomány és a vallás harmóniájának gondolatát, akkor beszéde mintegy kakasszólása lehetett volna annak az eszményies bölcsészeinek, melynek győzelméért egy-egy magyar gondolkozó már évtizedek óta nehéz, de kitartó küzdelmet folytat.

Fájdalom, azonban Tisza nem maradt meg igazsága mellett, hanem a hit és a tudás összhangjáról való meggyőződést *a protestantismus számára óhajtja lefoglalni*. Bocsánat, ebben valami tévedés rejlik. A mai világban minden hitfelekezet mélyen érzi azt a veszedelmet, mely őt a hamis értelemben vett szabad gondolkodás részéről fenyegeti és ennél fogva minden felekezeti táborban egyre szaporodnak ama felekezeties harcosok, kik a tudomány és a vallásos érzés harmóniáját helyreállítani törekednek. És milyen sikerrel? Bizony, aránylag elég gyöngye eredménynyel, mert a művelt világ a felekezeties színezetű férfiak tanításait gyanakodva fogadja akkor is, ha a tudományos elméletekkel még oly elmésen kaczerkódnak. Egyre szaporodik tehát minden felekezeiben azoknak száma, kik vallásos érzületükben meginganak, és akik arra az álláspontra látszanak helyezkedni, hogy a modern ember lelkében a vallás helyét a tudomány van hivatva elfoglalni. Szomorú eltévelyedés ez, de vele szemben sajna minden hitfelekezet egyaránt meglehetősen tehetlenné vált. És kik vannak hivatva ez eltévelyedés ellen sikeres harcot vívni? *Csakis a nagy természetbúvárok és philosophnsok maguk, akik egy pillanatig sem esnek ama gyanú alá, mintha valamely felekezet prókátorai volnának*. Nem a protentánsok, nem a katolikusok és nem a zsidók érdeme, és egyáltalán semmi hitfelekezeté, hogy a modern szellem az az exact tudománynak és a vallásos érzületnek közös metafizikai alapjait fölfedezni kezdi. Nagy búvároknak és gondolkozóknak köszönhetjük a modern szellemnek ezt a nevezetes fordulását. Lám maga Tisza is ennek a szellemnek neveltje, és ő sem a protestáns egyházi tételekből, hanem a tudományokból, sőt egyenesen a matematikából veszi az érveket, melyekkel a tudás és a hit egybehangzását bizonyítani iparkodik. Kár volt tehát erre az egybehangzásra való törekvést a protestánsok számára lefoglalni akarni. Ezzel ugyanis Tisza csak sérti a többi felekezetek érzületét és csak gyöngíti saját fejtegetéseinek súlyát, mert maga is a felekezetieskedés hibájába esni látszik.

Másrészt azonban csodálatosképen még mélyebben meg-

sebezte saját felekezeti társainak felekezeti érzületét. Beszédének vége felé ugyanis azt mondja, hogy gyakran megborzad arra a gondoláira, hogy mit állhat ki egy lelkipásztori pályára nemes idealizmussal lépő ifjú, akinek az egyéni felfogása a protestáns dogmák egy részét nem fogadja el. Tisza az ilyen pásztorinak lelki kínjait olyan élénken színezi ki, hogy valóban részvétet kezdünk érezni iránta. De ha a protestáns pap, és épen az ideális lelkületű pap, ilyen súlyos, majdnem tragikai *conflictus*ba juthat, hogyan hirdetheti Tisza a protestantismus legfőbb kiválósága gyanánt, hogy *fölszabaddít a dogmák uralma alól*. Dicsőíteni akarta-e egyházát, avagy inkább korholni: ezt kérdi beszédének minden figyelmes és elfogulatlan olvasója. És mennyivel inkább kérdik majd ezt a protestáns egyház lelkészei, akik jóval érzékenyebben veszik Tisza szavait, mint e sorok írója. Mi igaz a Tisza István beszédében: az a nagyszerű szabadság-e, melyet a protestantismus ad híveinek a dogmákkal szemben, vagy az a borzalmas kötöttség, melyben épen az idealisabb lelkészek szenvednek a dogmák béklyói következtében? És ha Tisza oly szörnyen támadja a dogmatismust, hol van e támadásnak határa? Nem féltő-e, hogy ez a dogmaellenesség utóbb magának a hitnek gyökereit is megtámadja?

Igaza, a legteljesebb mértékben igaza van Tiszának, ha a dogmákon való nyargalást kárhoztatja. Mert a hitet őli meg az, aki a bötü imádatát tanítja. De ha gyilkos méreg rejlik a bötü-bálványozásban, a dogmatismus-ban, tán még nagyobb veszedelem származhatik a bötüírtó, antidogmatikus szenvedélyből. Az egyik épp oly terméketlen, mint a másik. Az egyik ép úgy szétbontja és darabokra töri a társadalmat, mint a másik. Élő szeretetre van szükségünk, arra a lélekre, mely a nemzet összes nagy szellemi potenciáit egyesíti és győzelemre viszi. Ezt akarta mondani Tisza István és ha beszédjének némely pontjain az ellenkező irányba látszik tévedni, feledjük el ezt a lesiklasát és tartsuk meg egyedül a nemes buzgó szándékot, mely beszédének melegséget és helyenkint magas lendületet kölcsönzött. Olyan papokra van szükségünk, kik elteivé nemzetük iránti élő szeretettel, befogadják lelkükbe azt a fényt is, mely a világi tudományokból feléjük árad. És olyan világi tudósokra van szükségünk, kik annyira eltelnek az igazság kutatásának lángoló szeretetével, hogy végül fölfedezik saját lelkükben a hitéletnek örökkön buzgó kútforrásait. Ezt hirdeti Tisza István és ebben a lelkes követelésben teljesen egyek vagyunk vele.

Palágyi Menyhért